

'VEEL GOED NIEUWS HEB IK DE

Verborgen koffer onthult oorlogsverhaal

Voor de Haagse lokale media was de vondst van een verzameling brieven en andere persoonlijke zaken uit de Tweede Wereldoorlog even wereldnieuws.¹ Tijdens de verbouwing van een restaurant in de Haagse binnenstad werd een achtergelaten koffer ontdekt. Die bleek van een Joodse jongeman geweest te zijn die in 1942 aan de nazi's wist te ontkomen door naar Zwitserland te vluchten.

Hans Pols is oud-redacteur van Kleio.

De speurtocht naar het verhaal achter de koffer is fascinerend, want het leverde niet alleen de geschiedenis van de vlucht en het verblijf in de vluchtelingenkampen in Zwitserland op, maar ook die van de Joodse en niet-Joodse achterblijvers in Den Haag. En omdat door alles ook nog een liefdesgeschiedenis loopt, is het materiaal waar een scenarioschrijver in Hollywood waarschijnlijk wel raad mee zou weten. Stof voor een Nederlandse roman lijkt er zeker in te zitten.

DONKERE WOLKEN

Vluchtelingenproblematiek is een constante in de geschiedenis: ze is actueel én van alle tijden. 75 jaar geleden waren 140.000 Nederlanders hun leven niet zeker in hun eigen land. Een van hen was Israel Bachrach. Hij was 28 jaar toen hij in de zomer van 1942 besloot naar Zwitserland te vluchten. Dat jaar werden in de avond en de nacht van 22 augustus de eerste Haagse Joden uit hun huizen gehaald en naar Westerbork gebracht. Uiteindelijk zouden er, met medewerking van de Haagse politie, meer dan 14.000 van de 17.000 Joodse Hagenaars afgevoerd worden naar de vernietigingskampen. Maar Ies, zoals hij genoemd werd, besloot de deportaties niet af te wachten. Den Haag had voor de oorlog een levendige Joodse buurt, aan de rand van het

Hij was lid van TOP ('Tooneel, Ontwikkeling en Philantropie'), vanaf 1935 was hij er zelfs voorzitter van. Hij korfbalde en deed aan atletiek. Bij de Joodse Spelen in Rotterdam liep hij de 100 meter in twaalf seconden. Hij was ook een van de oprichters van de tweede Joodse voetbalclub in Den Haag, Tempo. Uit de gevonden brieven en foto's blijkt dat Bachrach zich ook volop in het uitgaansleven begaf. Hij ging met zijn vrienden naar het strand van Scheveningen, zat op terrasjes aan het Plein en op het Buitenhof, en ging dansen en kaarten. Bij zijn bezoek aan het concert van The Mills Brothers in de Haagse Dierentuin heeft hij zich misschien, net als de verslaggever van *Het Vaderland* op 28 december 1937, volkomen 'in Nieuw Yorks negerswijk Harlem' gewaand. Al dat vertier stond in schril contrast met de politieke ontwikkelingen in Europa. In Ha'amoed, het tijdschrift van Joods Den Haag, stonden de verslagen van de vrolijke activiteiten van de eigen jeugd naast de berichten over de duistere wolken die boven het Joodse volk in Europa samenpakten.

PASSEURS

Op 4 september 1942 vertrok Bachrach. Hij liet afscheidsbrieven voor zijn vriendin Gerarda (Gebby) Verbij, die ook voor zijn hond Lassy zou zorgen, en zijn moeder achter. Uit die laatste brief blijkt dat Bachrach zijn ouders tevergeefs heeft proberen over te halen mee te gaan. Precies een maand na Bachrach's aankomst in Zwitserland op 8 september 1942 werden zijn beide ouders, direct na aankomst in Auschwitz, vergast. Ies Bachrach had zijn reis goed voorbereid. Hij beschikte over geschikte documenten (een vervalst persoonsbewijs en Zweedse papieren), voldoende geld en namen van contactpersonen. In de gevonden koffer zat het verslag van de vlucht naar Zwitserland dat waarschijnlijk door Bachrach tijdens zijn verblijf in Zwitserland geschreven is. Aan de hand van dit verslag is de ontsnapping precies te volgen: met zijn reisgenoot reisde hij naar Roosendaal waar zij ►

'PRECIES EEN MAAND NA BACHRACHS AANKOMST IN ZWITSERLAND WERDEN ZIJN OUDERS IN AUSCHWITZ VERGAST'

¹ Een ondergedoken koffer keert weer, Den Haag Centraal, 1 mei 2015; 'Het is afschuwelijk in de stad', Joodse brieven uit Tweede Wereldoorlog gevonden in restaurant Haagse Denneweg, TV West, 29 april 2015, www.omroepwest.nl/nieuws/29-04-2015.

oude centrum, rond de Wagenstraat en de Nieuwe Kerk, waar het merendeel van de Joodse Hagenaars woonde. Ies was daar in 1914 geboren als enig kind van een papierhandelaar. Hij was al 21 jaar toen hij in 1936 slaagde voor zijn examen aan de gemeentelijke HBS aan de Raamstraat, midden in die Joodse buurt. Ook hij ging in de papierhandel, maar gezien zijn levensstijl zal hij zeker geen opkoper van oude kranten zijn geweest. Hij was bijzonder actief in het Joodse verenigingsleven.

LAATSTE TIJD NIET GEHAD'

Brieven van les
Bachrach. Foto:
Jurriaan Brobbel.

Israel Bachrach.
Foto: Jurriaan
Brobbel.

op een afgesproken adres 'passeurs' ontmoetten die hen over de grens zouden helpen. Op de fiets passeerden ze de Belgische grens, waarna ze op de tram naar Antwerpen stapten. Diezelfde dag nog bereikten ze met de trein Brussel, maar het hotel waar ze zouden overnachten bleek niet meer veilig. Een toevallige passant gaf hun een adres van een hotel in Antwerpen. Het bleek een prima slaapplek: een 'prachtige rendez-vous inrichting met schitterende kitsch-kamers, groote bedden en goede waschgelegenheid. (...) Het huis bleek bijna hoofdzakelijk geoccupeerd te worden door Duitse officieren met hun vriendinnetjes, waarvan ik er verscheidene in de gangen zag en hoorde'. Het is een scène die zo uit een oorlogsfilm van Paul Verhoeven kan komen. De dag daarop gingen ze met de trein via Namen naar Givet, daar slopen ze, opnieuw met behulp van een passeur, over de grens met Frankrijk en wilden ze op de trein naar Nancy stappen. 'We hadden nog geen tien stappen gedaan of er kwamen twee gendarmes op ons af, die ons bij de arm namen en ons naar een klein lokaal voerden. Ik dacht reeds dat het volkomen mis was, maar het bleek dat ze slechts onze bagage wilden controleren. Veel cigarettens en chocolade hadden we niet bij ons en met een ontkennend antwoord op hun vraag of we veel geld bij ons hadden, namen ze zonder meer genoegen.' Ze konden hun vlucht vervolgen.

VERSNIPPERD GELD

Maar in Nancy werd het opnieuw spannend, want bij aankomst daar was het al spertijd: ze mochten de stad niet in, maar konden ook niet in de trein blijven. Het wemelde er ook van de Duitsers. Uit voorzorg had Bachrach al zijn bewijs van Nederlanderschap en een briefje van 1000 gulden verscheurd en de snippers weggegooid. Uiteindelijk bleek de enige controle die ze kregen van een

'BIJ AANKOMST IN NANCY WAS HET AL SPERTIJD: ZE MOCHTEN DE STAD NIET IN, MAAR KONDEN OOK NIET IN DE TREIN BLIJVEN'

Franse conducteur te zijn die hun kaartjes wilde zien. Via Belfort kwamen ze in Montbéliard aan waar ze de bus naar Saint-Hippolyte namen. Het laatste stuk liepen ze naar de grens. 'Wij volgden nu deze weg en passeerden tegen donker een militaire wachtpost, waar we werden aangehouden. Men ontving ons zeer vriendelijk en gaf ons brood, kaas, wijn, bier en cigarettens. De commandant van de post telefoneerde met de autoriteiten en het resultaat was dat we om half tien werden begeleid naar de gevangenis van Saigneliquier, waar we

na een wandeling in de duisternis van ongeveer anderhalf uur om elf uur arriveerden.' Bachrach en zijn metgezel hadden enorm geluk gehad. Na een kort verblijf in Saignelégier kwam Bachrach samen met andere vluchtelingen in het werkkamp Cossonay. Later verbleef hij in Mont Pèlerin. De meeste Joodse vluchtelingen zonder gezin werden in deze periode van de oorlog immers teruggestuurd ('gerefoeleerd'). Dat betekende dat ze door Duitsers aan de andere kant van de grens direct naar de kampen in Polen gestuurd werden. De stemming onder de vluchtelingen in Zwitserland en Frankrijk was in het najaar van 1942 ronduit ellendig. Ze leefden in grote onzekerheid. Ze wisten niet of ze konden blijven of dat ze teruggestuurd zouden worden en daarom hoopten ze allemaal doorreisvisa voor Spanje en Portugal te kunnen bemachtigen, zodat ze naar Engeland zouden kunnen ontkomen. Maar eenvoudig was het niet, zoals blijkt uit een brief van een vriend die tot in Vichy-Frankrijk was gekomen. 'Mijn Vader schijnt zooals je misschien al weet, in België gepakt en naar Polen gestuurd te zijn. (...) Je ziet Ies veel goed nieuws heb ik de laatste tijd niet gehad.' De vriend ervoer de situatie in Zuid-Frankrijk als die op een vulkaan en hij gaf Bachrach dan ook de raad 'blijf waar je bent'. Uit de brieven van de vluchtelingen, ook die van later in de oorlog, rijst het beeld op dat we van opvang- en vluchtelingenkampen hebben: verveling, spanning en onzekerheid. Kortom, het leven in een afgesloten microkosmos onder hoogspanning. Dat er irritaties waren en de emoties soms hoog opliepen, is begrijpelijk. Men zat boven op elkaars lip en had totaal geen greep op het eigen leven. En over het lot van familie en vrienden konden slechts in de meest duistere kleuren gissen.

BRIEFWISSELING

Voor de oorlog had Bachrach Gebby Verbij leren kennen. Met haar onderhield hij een uitgebreide correspondentie die alleen al in 1944 minstens 36 brieven – niet alles is bewaard gebleven – betrof. Al deze brieven moesten door de censuur. Bachrach had daarom een pseudoniem gekregen: Rob de St. Cygne. En voor de bezetter gevoelige zaken werden politiek correct beschreven: 'Ik vind het ellendig dat de Duitsers zoo verloren hebben in Tunis, maar ja dat betekent nog niet veel, die Engelschen zullen nog wel anders leren, ik denk dat de Duitsers ze maar even laten gaan om ze aanstonds des te feller aan te vallen.' De bewaard gebleven brieven zijn vooral die van Verbij aan Bachrach. Zij had de meeste van de brieven van Bachrach aan haar verbrand. Voor haar jaloerse verloofde hield ze de correspondentie met haar vriend in Zwitserland geheim, maar omdat ze bang was dat hij de brieven zou ontdekken – hij neusde weleens in haar spullen – had ze maar het zekere voor het onzekere genomen. Toch zijn ook de brieven van Verbij bijzonder waardevol, ze geven een goed beeld van het leven in Den Haag tijdens de bezetting. Ze deed, vaak tussen de regels door, verslag van de schraalheid van het bestaan, het toenemende gebrek aan vrijwel alles, het luchtalarm, de leegstand van de oude Jodenbuurt ('Ik kom nogal vaak langs het huis waar je vroeger woonde. Alles is leeg. (...) Het is afschuwelijk in de stad. (...) Ik hou er altijd een rotgevoel aan over.'). de antisemitische opmerkingen van haar verloofde, de verveling – uitgaan was er niet meer bij – en als constante in iedere brief: het gemis van sigaretten. Ze schreef ook over haar broer die in Duitsland werkte: 'Mijn broer is ook met verlof uit Duitsland geweest. Was er veel dikker op geworden en zag er buiten-

gewoon goed uit.' En over haar zus Greet die in de meidagen van 1940 weduwe was geworden; haar man was gesneuveld bij de gevechten op het eiland van Dordrecht. Bij het lezen van de liefdesgeschiedenis van Ies en Gebby voelt de lezer zich een voyeur. Gebby kon niet kiezen tussen haar verloofde Peter en Ies. Opvallend is dat ze elkaar in juli 1944 uitgebreide brieven (negen kantjes!) schreven over wat de betekenis was van hun relatie-op-afstand en dat Gebby het voorstel deed met de correspondentie te stoppen ('Noem al je slechte eigenschappen dan zal ik me daar op concentreren!'), maar dat er geen woord gerept werd over de invasie in Frankrijk! Ondanks de afspraak elkaar niet meer te schrijven, bleven ze elkaar brieven sturen, ook na de bevrijding. De correspondentie loopt door tot de zomer van 1945. Gebby woonde toen inmiddels in Den Bosch, dicht bij haar verloofde Peter die al in de oorlog bij Philips in Eindhoven was gaan werken. Bachrach bezocht haar daar. Bij een van de bezoeken liet hij zijn koppelriem liggen – hij had zich na de bevrijding van Frankrijk vanuit Zwitserland bij de Nederlandse krijgsmacht gemeld. Wat er toen gebeurde, laat zich lezen als een goedkoop tafereel uit de Bouquetreeks: 'Toen dacht ik aan de koppelriem die ik toevallig voor ons heengaan onder een kussen van de stoel gelegd had en toen had ik niet eerder rust voor ik hem mijn zaalkamer uitgeloozd had.' Hier stopte de correspondentie zoals die in de koffer gevonden is. Of Gebby en Ies elkaar nog ontmoet hebben, is onbekend. Zij is in 1946 met haar verloofde Peter getrouwd. Bachrach is in Den Haag een kantoorboekhandel begonnen. Na de ontbinding van zijn eerste huwelijk heeft hij zich met zijn tweede vrouw in Amsterdam gevestigd, waar zij de bekende Joodse boekhandel Joachims-thal dreven. Ies Bachrach is in 2000 overleden. ■

Gerarda (Gebby)
Verbij. Foto: Jurriaan
Brobbeel.

